

THOMAS AQUINAS'TA TANRI TASAVVURU

Hasan Yücel Başdemir *

Abstract

Thomas Aquinas' Concept of God

Thomas Aquinas (1224-1274) talks about two elements to be based on the Christian faith: philosophy and sacred doctrine. Existence, unity, goodness, infinity and eternity of God can be matter of philosophy, but the trinity of God (the Divine Persons) is matter of sacred doctrine. Aquinas attempt to ground on Aristotle's philosophy the primaries; secondary are brighten with revelation and reason. For Aquinas, God is one, but there is plurality in his/her relations, so to say "God is three" is blasphemy. **Key words:** Thomas Aquinas, trinity, The Divine Persons, God, Christian faith, monotheism.

Giriş

Miladî birinci asrın sonlarına kadar kendilerini Yahudilikten ayrı yeni bir dinin müntesibi olarak görmeyen Hıristiyanlar, Tanrı konusunda da Yahudilerden farklı bir inanca sahip değillerdi. Hz. İsa'ya Tanrı'nın oğlu deniliyor, ancak asla Tanrı denmiyordu.¹ Kendilerini Esseniler veya Ferisiler gibi bir Yahudi mezhebi olarak gören ilk Hıristiyanlar,² ilk dînî metinleri olan *Markos* incilini de İsa'nın ölümünden yaklaşık 30 yıl sonra yazmışlardı. *Aziz Pavlos'un Mektupları* da yine aynı dönemlerde, M.S. 52 ve 64 yılları arasında yazılmıştı. Bu ilk

* Ar. Gör., Gazi Üniv. Çorum İlahiyat Fakültesi

1 Tanrı'nın İsa'da bedenleştiği yani İsa'nın Tanrı olduğu düşüncesi, imparator Konstantin'in Hıristiyan olmasından sonra, birleştirici bir tek Hıristiyan inancının gerekliliğine binaen, İznik Konsili'nde Kilise tarafından resmen kabul edilmişti. Konsil, Mesih'in Tanrı-Baba'ya denk olduğunu ilk kez dile getiren Athanasiuscu görüşü benimsemişti. Daha öncesinde bu tür bir algılama yoktu. Ayrıntılı bilgi için bak. Mahmut Aydın, "Yahudi Bir Peygamberden Gentile Tanrıya: İsa'nın Tanrısallaştırılma Süreci", *İslâmiyât Dergisi*, Ankara 2000, c. 3, sayı: 4; Arthur Weigall, *Hıristiyanlığımızdaki Putperestlik*, Ozan yay., İstanbul 2002, ss. 95-100.

2 Antakya cemaati, kendilerini Yahudi olarak görmüyorlardı. Çünkü bunlar, Hz. Musa'nın şeriatine uymayan yani Yahudi olmayan (centile) ilk Hıristiyanlardır. Bkz. Şinasi Gündüz, *Pavlus:Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara Okulu yay., Ankara 2001, ss. 53-7.

metinler başta olmak üzere, tüm otantik metinlerde İsa'nın Tanrı olduğu şeklinde ayetler yer alıyordu.³ Böyle olmasına rağmen, hiçbir Yahudi, bunu bir metafordan öte bir şey olarak algılamaz ve O'nun gerçek bir Tanrı olduğunu düşünmezdi. Çünkü hem Eski Ahit'te hem de Yeni Ahit'te bütün inananlar için "Tanrı'nın oğulları"⁴ ifadesi kullanılıyordu.

Hıristiyanlık, ancak miladî birinci yüzyılın sonlarında doktrinleşmeye başlamış ve bu süreç, İznik Konsili'ne (325), hatta Efes ve Kadıköy (451) Konsili'ne kadar devam etmişti. Bu dört yüzyıllık zaman dilimi içerisinde, Hıristiyanlık ayrı bir din olarak kurumsallaşmaya kadar, yayıldığı coğrafyadaki farklı dinî ve felsefî görüşlerin; özellikle Tanrı anlayışı konusunda Yahudiliğin, gnostizmin ve Helen kültürünün etkisi altında kalmıştı.⁵

Bu etkilerin sonucu olarak, Hıristiyan dünyasında, ilk dönemlerden beri farklı Tanrı anlayışları ortaya çıkmıştır. Ancak Teslis'in nasıl anlaşılması gerektiği sorunu, Hıristiyanlık tarihinin, mezhep ayrılıklarına kadar varan en ateşli tartışmalarını oluşturmuştur. Özellikle Miladî dördüncü yüzyılın başlarında Arius (ö.335) ve Athanasius (293-373) arasında yaşanan ve İznik Konsili'nin toplanmasıyla sonuçlanan Kutsal Şahıs'ların mahiyeti üzerine tartışma, Hıristiyanlığın Tanrı tarihi açısından büyük önem arz eder. Her ne kadar konsilde Athanasius'un görüşleri, Kilise'nin resmî doktrini olarak kabul edilmiş olsa da, günümüzde bu tartışmalar sıcaklığını kaybetmiş değildir. Tanrı'nın birliği ve teslis arasındaki ilişkinin mahiyeti, kutsal şahısların ezeli ve ebedî olup olmadığı, İsa'nın ne kadar Tanrı, ne kadar insan olduğu sorunları bu tartışmaların en önemli bölümünü oluşturuyordu. Ben bu çalışmada Hıristiyan Tanrıbilim'indeki bu tartışmalarla ilgili, Thomas Aquinas perspektifini ortaya koymaya çalışacağım.

Thomas Aquinas'ın (1224-1274) yaklaşımının iyice anlaşılması için, onun, bu sorunun çözümünde izlemiş olduğu yöntemin ortaya

3 "Tanrı Babamız ve Rab İsa Mesih..." (Thess. İ.1), "Rabbimiz İsa Mesih'in Tanrısı..." (Efesos, i.17), "O, beden açısından Davut soyundan doğan, ... Tanrı'nın Oğul'u atanan Rabbimiz İsa Mesih'tir." (Romalılara Mektup, i.4).

4 Romalılara Mektup, 8:14.

5 Bu süreçlerle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Karen Armstrong, *Tanrının Tarihi*, Ayraç yay., çev.: O. Özel, H. Koyukan, K. Emiroğlu, Ankara 1999; Thomas Michel, *Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş*, Ohan Basımevi, İstanbul 1992.

koyulması gerekir. Aquinas, Tanrı'nın ve Teslis'in gerçek mahiyetlerinin asla bilinemeyeceğini ileri sürer ve bunu felsefe-teoloji ayrımı ile temellendirmeye girişir. Tanrı'nın birliğini felsefe yoluyla kanıtlamak mümkündür, fakat teslis, makul olmasına rağmen, ancak gizli doktrin (teoloji) aracılığıyla bilinebilir. Öncelikle tartışmanın başladığı noktaya kısaca temas ettikten sonra, Katolik imanun en güçlü ifadelerinin sahibi olarak görülen Aquinas'ın, Tanrı'nın birliğini nasıl temellendirdiğine ve bunu Teslis öğretisi ile ne şekilde uzlaştırdığına bakacağız.

Problemi daha anlaşılır hale getirmek ve Aquinas'ın Tanrı tasavvurunu daha iyi anlayabilmek için, Hıristiyan düşüncesinde bu konuda yapılan tartışmaları ana hatlarıyla vermek istiyorum.

Arius şöyle diyordu: "eğer Baba, Oğul'u meydana getirdi ise Oğul'un varlığının bir başlangıcı olacaktı. Netice itibariyle hulûl etmiş olan Kelam, ebedî değildir. Tanrı, yaratılmamıştır, doğmamıştır, başlangıcı yoktur. Oğul, Baba'dan çıkmamıştır ve Baba ile de karışmamıştır. Çünkü böyle düşünüldüğünde Baba, birleşmiş, bölünebilir, değişken bir varlık olmuş olur." Burada Arius, İsa'yı Tanrısal güçlerle donatılmış fakat *Tanrısal tabiatlı olmayan* eşsiz bir varlık olarak anlıyordu.⁶ Arius'a göre "Tanrı sürekli Baba değildi, aksine Tanrı'nın, bir Baba olmadığı bir zaman da vardı. Tanrı'nın Kelam'ı sürekli değildi, aksine Tanrı'nın bir Kelam/Oğul olmadığı bir zaman da vardı. Oğul, asla öz olarak Tanrı'ya benzemediği gibi, Baba'nın gerçek ve doğal Kelam'ı ve Bilgelik'i de değildir, aksine o, yapılmış ve yaratılmış şeylerden biridir."⁷ Dolayısıyla Arius, bir şahıs teslisinden çok, bir cevher teslisinden bahsediyordu. Ona göre Baba, Oğul ve Kutsal Ruh, üç ayrı cevherdir ve Kutsal Şahıslar'ın Tanrı'dan "çıkış"ı (precession), harici bir eylemdir; bir kez olmuş bitmiş bir şeydir.⁸

Sabellius (ö. ?) ise Tanrı'da öz birliği olduğu gibi şahıs birliğinin de olduğunu iddia ediyordu. O da Arius gibi Kutsal Şahıslar'ın Tanrı'dan çıkış'ını harici bir eylem olarak görüyor, fakat Tanrı'da

6 Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, TDV Yay., Ankara 1995, s. 53; Armstrong, *Tanrının Tarihi*, s. 151.

7 Athanasius, "Deposition of Arius", *Select Works and Letters*, Series II, Vol. IV, Number 2, Christian Classics Ethereal Library (CCEL), Hazırlayan: Harry Plantinga, USA 2000 (Elektronik Metin).

8 Thomas Aquinas, *Summa Theologica*, Part 1, Question 31, Article 2.

üçlüğün olduğunu söylemekten de sakınıyordu.⁹ Burada, Tanrısal tabiatın üç farklı kipte tezahürü söz konusudur ve ondaki farklılık, aslında adlardan başka bir şey de değildir.¹⁰ Ona göre Baba, Oğul ve Kutsal Ruh, “tek” Tanrı’nın dünya ile ilgilenirken giymiş olduğu maskelerdir (personae).¹¹

Athanasius, Arius’un düşüncelerine karşı, Yuhanna’da geçen, “Başlangıçta Kelam vardı.” ayetini delil göstererek, “Tanrı’nın, Baba ve Oğul olmadığı zamanlar da vardı.” demek, Tanrı’da ilk başta Kelam’ın ve Bilgelik’in olmadığı anlamına geleceğini ifade ederek, bu durumun Tanrı’da bir değişimin olduğunu iddia etmek olacağından, bunların Kutsal Kitap’la bağdaşmadığını ileri sürer.¹² Ezelî ve ebedî olan Tanrısal Söz (Logos), İsa’da cisimleşmiş/bedenleşmiş ve insanîleşmiştir.¹³

Günümüzde dahi Hıristiyanların Tanrı anlayışı konusunda farklı değerlendirmeler yapılmaktadır. Örneğin, Müslümanlar, genellikle Hıristiyanları tek tanrıya inanmamakla suçlarlar. Buna karşılık, Hıristiyanlar, dinlerinin tektanrı inancına dayandığı konusunda ısrar ederler. Temelde bunu tespit etmek için tektanrıcılığın anlamına bakmak gerekir.

Tektanrıcılık, kainatın yaratıcısı ve efendisi olan, tüm gücü, akli ve iyiliği kendisinde barındıran, iyiliği mükafatlandıran, kötülüğü cezalandıran mutluluğumuzun kaynağı olan **tek bir sonsuz üstün tanrı** inancını ifade etmek için kullanılan bir terimdir. O, birden fazla Tanrı’ya inanan çoktanrıcılıktan ve hiç bir şekilde bir Tanrı’nın varlığını kabul etmeyen ateizmden ayrılır. Ayrıca Tanrı’nın, yaratmanın her aşamasında hazır bulunduğunu ve faaliyet halinde olduğunu kabul etmesiyle deizmden ve fiziki dünyadan ayrı, hür bir Tanrı’ya inanmakla da panteizmden farklıdır.¹⁴ Bu tanımdan hareketle Hıristi-

9 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 31, A. 2.

10 Aurelius Augustine, *City of God*, xi.10 Christian Classics Ethereal Library (CCEL), Hazırlayan: Harry Plantinga, USA, 2000 (Elektronik Metin); Mehmet Said Reçber, “Swinburne’ün Teslis Felsefesi”, *İslâmiyât Dergisi*, Ankara 2000, c. III, sayı: 4, s. 100.

11 Armstrong, *Tanrı’nın Tarihi*, s. 141.

12 Athanasius, “Deposition of Arius”, Number 3.

13 Armstrong, *Tanrı’nın Tarihi*, s. 155.

14 Charles F. Aiken, “Monotheism” md., *The Catholic Encyclopedia*, Volume X, <http://www.newadvent.org/cathen/10499a.htm>

yanlığın tek Tanrı'ya inanan bir din mi olduğunu, Thomas Aquinas'ın düşüncelerini merkeze alarak ortaya koymaya çalışacağım. Aquinas, bu konuda Aristoteles (384-322) merkezli felsefi ve mantıkî bir temellendirmeye girişir. O, *Summa Theologica* adlı eserinde öncelikle yöntem olarak, felsefe ile teoloji arasındaki ayrımı veya ilişkiyi ortaya koyar, sonra da Tanrı'nın birliği ve teslis başta olmak üzere Hıristiyan inancını bu minvalde temellendirmeye çalışır.

1. Felsefe-Teoloji İlişkisi

Thomas Aquinas, Aristoteles felsefesi ile Hıristiyan teolojisini uyum içinde kaynaştırmaya çalışan bir dominiken rahibidir. Onun amacı, Kitab-ı Mukaddes'te yer alan ve insan aklının sınırlarını aşan Tanrı ile ilgili bilgilerin mâkul olduğunu göstermektir. Aquinas, bu amacı gerçekleştirmek için Aristoteles felsefesini kendisine çıkış noktası olarak almasına rağmen, onu yanılmaz biri olarak görmedi.¹⁵ Bu anlamda Aquinas, Aristoteles'e bir başka açıdan baktı ve inancı akılla kanıtlamak için onun felsefesini kullandı.

Batı Orta Çağ düşüncesinin genel özelliği, onun savunmacı (apologetic) olmasıdır; o bir teoloji (tanrıbilim) idi. Aquinas, başta olmak üzere batı Orta Çağ düşüncesinin büyük düşünürleri, açıklamadaki (vahyî)¹⁶ hakikat ile yalnızca insan aklıyla ulaşılabilen hakikatler arasındaki ayrımı temellendirme kaygısı içindedirler. İlk günah yüzünden insan aklının zayıf düşmesi, onun Tanrı'nın özünü, teslisi, kutsal şahısların mahiyetini anlamasını engelliyordu. Ancak Tanrı'nın varlığı, insanların Tanrı'ya karşı sorumluluklarının bir kısmı, ruhun ölümsüzlüğü, zamanın başlangıcı gibi bazı ilahî hakikatlerin felsefe ile elde edilmesi mümkündür.¹⁷ Aquinas, şöyle diyordu: "Biz Tanrı'nın ne olduğunu ve nasıl olduğunu değil, ancak Tanrı'yı nasıl bilebileceğimizi ve onu nasıl isimlendirebileceğimizi bilebili-

15 Frederick C. Copleston, *Medieval Philosophy*, Harper Torchbooks, New York 1961, s. 84.

16 İslam vahyi ile Hıristiyan vahyi arasındaki köklü farkı gözden kaçırmamak için Hıristiyan vahyini "açıklama" olarak yazmayı daha uygun buldum. Ancak açıklama ifadesinin okuyucuda yanlış çağrışım yapmasını engellemek için de "vahiy" kelimesini parantez içinde verdim.

17 Betül Çotuköken-Saffet Babür, *Ortaçağda Felsefe*, Kabalcı Yay., İstanbul 1993, ss. 12, 14; Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 46, A. 3.

riz.”¹⁸

İlahî hakikatlerle ilgili olarak aklın bilip bilemeyeceği şeyler hakkında Aquinas, *Summa Theologica* adlı eserinin birinci cildinin başında bilinmeyenleri konu edinen teoloji (Aquinas buna “gizli doktrin” adını verir) ile bilinebilecekleri konu edinen felsefe arasındaki farkı ortaya koymaya çalışır. Tanrı’nın bilgisi veya genel olarak ilahi hakikatlerle ilgili bilgi, iki şekilde elde edilir. Biri, insan aklı tarafından inşa edilmiş olan felsefi bilimdir. Diğeri ise insanın kurtuluşu için Tanrı tarafından açıklanmış (vahyedilmiş) bilgidir. İnsanın kurtuluşu için, onun aklını aşan, kutsal vahiy tarafından ona bildirilen kesin hakikatlere ihtiyaç vardır. Çünkü bu hakikatler, sadece birkaç kişi tarafından elde edilebilir; uzun bir süre sonra da ona birçok yanlışlıkların karışması da mümkün olur. İnsanların kurtuluşu, Tanrı’dan gelen bu doğru bilgiye bağlıdır. Bu yüzden insan aklı tarafından inşa edilen felsefi bilimin yanında, kutsal açıklama ile bildirilmiş gizli bilim de gereklidir. Gizli doktrini Tanrı bildirir, iman kabul eder.¹⁹

Aquinas, felsefe ve teolojii/Gizli Doktrin’i, (sacred doctrine) iki ayrı bilim olarak sunar. Teoloji, Tanrı tarafından açıklanmış/vahyedilmiş prensipler üzerine kurulmuşken, felsefenin prensipleri zihnin doğal aydınlanması ile kurulur.²⁰ Ancak bu ayırım, kategorik değil, metodik bir ayırımdır. Haddizatında felsefe ve teoloji, ilahî hakikatlerin farklı yönleri ile ilgilenir. Aynı amaca hizmet eden iki bilim olan bunların aralarındaki fark, sadece prensipleri yönündedir. Zihinde iki farklı bilim vardır. Biri zihnin doğal aydınlanması ile bilinen, apaçık prensipleri bulunan bilimdir; aritmetik ve geometri böyle bilimlerdir. Diğesinde ise bilme, daha yüksek bir bilimin aydınlatması ile meydana çıkar. Görünüş bilimi, geometri tarafından kurulmuş prensiplerden, müzik de aritmetik tarafından kurulmuş prensiplerden çıkar. Gizli doktrin de bu şekilde bir bilimdir. Çünkü ilk ilkeleri apaçık olmasa dahi, o, daha yüksek bir bilimin ışığında kurulmuş prensiplerden meydana gelir. Bu, Tanrıbilim veya mukaddes bilimdir. Bu yüzden bir müzisyenin, matematikçi tarafından ona öğretilen prensibin otoritesini kabul etmesi gibi, gizli bilim de Tanrı

18 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 3, giriş.

19 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 1, A. 1.

20 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 1, A. 2.

tarafından vahyedilmiş/açınlanmış prensipler üzerine kurulmuştur.²¹ Bu yüzden gizli bilim, hem pratik hem de spekülâtif bir bilimdir. Ancak diğer pratik ve spekülâtif bilimlerden daha üstündür. Çünkü daha kesin ve daha yüksek bir değeri konu edinir. O, irfan olarak isimlendirilir.²²

Gizli doktrinin amacı ve konusu, Tanrı'nın bilgisini öğrenmektir. Ancak o, sadece bununla yetinmez, ayrıca şeylerin başlangıcı, son amacı ve özellikle de rasyonel varlıklar onun başlıca konusudur. Aquinas, bunu üç madde de ifade eder.

- 1- Tanrı: Tanrı ile ilgili her şey.
- 2- Rasyonel varlıkların Tanrı'ya yönelmesi.
- 3- Hıristiyanlığın Tanrı'ya giden yol olduğu.²³

Bu şekilde Aquinas'ta Tanrı ile ilgili tartışmanın ilk bölümünü ilahî hakikatlerin mahiyeti ve bunu ele alan bilimin yöntemi oluşturur. İlahî hakikatler, daha yüksek bir bilimin ışığı altında kurulmuş prensiplerle bilinebilir. Bu prensipler de iki şekilde kurulabilir; ya insan aklı bu prensiplere ulaşabilir ya da Tanrı kendisini insanlara açarak bu prensipleri bildirir. Birincisi felsefenin, ikincisi ise teolojinin prensipleridir.

Aquinas, felsefenin gizli doktrinin konusuna erişemeyeceğini zaman ve hareketle ilgili bir örnekle açıklar. Buna göre hiçbir filozof zaman ve hareketin başlangıcı ile ilgili ikna edici delil getiremez. O halde filozofun getirdiği delillerin yetersizliğini görmesi, bu konu ile ilgili yargısını ertelemesi veya muallakta bırakması gerekir. Diğer taraftan biz bir filozofun ispatlamayı asla başaramayacağı bir hakikati vahiy yoluyla bilebiliriz. Bonaventure (1217-1274), vahiy ışığında zaman ve hareketin bir başlangıcı olduğunu söylerken, Aristoteles, bunların başlangıcı olduğunu kabul etmemiştir. Aristoteles'in açıklaması, felsefenin doğal bir sonucu olarak yanlıştır.²⁴

Böylece Aquinas, dini hakikatlerin bir kısmının akılla bilinmesinin mümkün olduğunu söyleyerek ve ayrıca Tanrı'nın varlığının ispatı için ontolojik değil, bilinçli olarak kozmolojik delilleri benim-

21 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 1, P. 2.

22 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 1, A. 4-5.

23 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 2, giriş.

24 Copleston, *Medieval Philosophy*, s. 86.

semesi ile²⁵ tabi teolojinin ilk teorisyenlerinden biri olmuştur. Bu, onu hem bilgiye dayalı önermesel bir imanın, hem de iradeci bir imanın kabulüne götürmüş ve bu konuda o, en iyi temellendirmelerden birini yapmıştır. O, felsefe ve teolojiyi, vahyi ve akli birbirini tamamlayan iki bilgi kaynağı olarak görmüş ve sadece bu iki kaynak birlikte düşünüldüğünde dinî hakikatin ortaya konmasının mümkün olduğuna inanmıştır.

Kısacası Aquinas'a göre insanoğlu, salt akılla Tanrı'nın varlığını ve birliğini bilebilir. Ancak Tanrı'nın mahiyeti, isimleri ve teslis salt akılla bilinemez. Bunlar Tanrı tarafından insanlara bildirilir ve insanlar da felsefe yoluyla bu gizli doktrinin hakikatlerinin makul olduklarını gösterebilirler.

2. Tanrı Birdir

M.Ö. 320'lerde Mısır, Suriye ve diğer Asya kiliselerinde sadece Baba'nın gerçek, ulaşılmaz tek Tanrı olduğu kabul ediliyordu. Oğul, ezeli ve ebedi değildi, o, hiçlikten gelmişti ve varlığını tek olan Baba'ya borçlu idi. Bu görüşlerin başını çeken İskenderiyeli papaz Arius'tu. Arius, İsa'nın tanrılığını inkar etmiyordu, ancak onun *yapı olarak* Tanrısal olduğunu düşünmenin kafirce olduğunu ileri sürüyordu. Origenes'ten (185-253) ilham alan bu düşüncelere, Piskopos Aleksandros ve Athanasius, karşı çıkıyorlardı. Onlar İsa ile Baba'nın aynı öz'den çıktığını ve Tanrı'nın bir öz ve üç şahıstan (hypostasis) meydana geldiğini savunuyorlardı. Anlaşmazlığı gidermek için 325'te İznik'te piskoposlar konsülü toplandı. Athanasius, görüşlerini delegelere kabul ettirmeyi başardı ve "**bir öz, üç hypostasis**" Hıristiyanlığın resmi doktrini haline geldi.²⁶

Bu düşünce, Roscelin (1045-1120?) ve Ockham'lı William (1285-1349?) gibi nominalistler hariç, ortaçağ boyunca Kilise Babaları tarafından benimsendi. Aquinas, bunların en önemlilerindendi. Ona göre Tanrı, birdir. Aziz Bernard şöyle diyordu: "Her şey bir olarak isimlendirildiğinde, kutsal Teslis'in birliği ilk yeri tutar."²⁷

Aquinas, Tanrı'nın birliğinin akıl yoluyla kanıtlanmasının mümkün olduğundan hareketle, bu görüşle ilgili, tamamen felsefi bir

25 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 2, A. 3.

26 Armstrong, *Tanrı'nın Tarihi*, ss. 151-164.

27 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 11, A. 4.

temellendirmeye girişir. Ona göre “bir”, varlığa bir şey (gerçeklik) katmaz; o, bölünmenin olmamasını ifade eder. Bu yüzden “bir”, bölünmemiş varlık demektir. Her varlık ya basittir ya da mürekkeptir. Fakat ister kuvve, ister fiil halinde bulunsun, basit varlık bölünemez. Diğer taraftan mürekkep şeyi oluşturan parçalar bölündüğünde, onun varlığı yok olur; ancak onlar birleşince varlık olur. O halde açık olan, herhangi bir varlığın bölünmeyi kabul etmemesidir; bu yüzden her şey varlığını korurken birliğini de korur.²⁸

Tanrı basittir. Çünkü mürekkep varlık, bölündüğünde varlığını kaybetmiş olsa dahi, bölünebilendir. Basitlik sadece Tanrı'ya aittir. Çünkü onun varlığı, ona bitleştirilmiş bir mahiyet tarafından belirlenmiş değildir, o halde o, mükemmel surette bir varlıktır; kendinde varlıktır ve varlığı belirlenmemiştir. O, ne kuvve ne de fiil olarak bir bölme modu tarafından bölünmediği için basittir.²⁹ Ali'nin bir mahiyeti vardır, bu mahiyet, sadece ona ait değildir. Eğer Ali, onu tekil insan yapan şey tarafından bir insan olsaydı, çok insan olmazdı. Ali'deki insanlık mahiyeti, başka insanlar tarafından da paylaşılır, onun varlığı ve mahiyeti birbirinden farklıdır. Oysa Tanrı'da mahiyet, sadece Tanrı'ya aittir. Ali, bir tür'e ait bireyken, Tanrı, bir tür'e ait değildir. Çünkü kendi kendisine Tanrı, kendisinin mahiyetidir ve bu yüzden çok Tanrıların bulunması imkansızdır.³⁰

Basit bir varlıkta, varlık-mahiyet ayrımı söz konusu değildir. Bunların birbirinden ayrı olması, varlığın ârazî bir nitelik olması anlamına gelir. Oysa Tanrı'da varlık, ârazî bir nitelik değildir, aksine var olan bir hakikattir. Bu yüzden varlık, Tanrı'da mahiyeti kaplayan bir şeydir. Tanrı, sadece bir mahiyete/öz'e³¹ sahip değildir, O aynı zamanda bir varlığa da sahiptir. Bir varlığa sahip olan şey, ya mahiyetini oluşturan prensip tarafından ya da haricî bir âmil tarafından meydana getirilir. Bu yüzden eğer bir şeyin varlığı onun mahiyetinden ayrı ise, bu varlık ya haricî bir âmil ya da onun özsel bir prensibi tarafından var edilmiş olmalıdır. Bir şeyin, onun özünü/mahiyetini

28 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 11, A. 1.

29 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 3, A. 7; P. 1, Q. 11, A. 4.

30 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 3, A. 3; P. 1, Q. 11, A. 3.

31 Biz, Aquinas'tan yaptığımız bu alıntılarda öz (essence) ve mahiyeti (nature) aynı anlamda kullandık. Çünkü Aquinas, Tanrı'da öz ve mahiyetin aynı şey olduğunu söyler.

oluşturan prensipler tarafından meydana getirilmiş olması imkansızdır, çünkü onun varlığı, bir sebebe bağlı ise hiçbir şey kendi varlığı için yeterli sebep olamaz. Bu yüzden mahiyeti varlığından ayrı olan bu şeyin, varlığı için başka bir sebebe sahip olması zorunludur. Fakat bu, Tanrı için doğru değildir, çünkü Tanrı, “ilk etken sebep”tir. Bu yüzden Tanrı’da, varlığın mahiyetten ayrı olması imkansızdır.³²

Aquinas, Tanrı’ya “basit form” der ve Tanrı’da hiçbir ârazın varlığını kabul etmez. Bu yüzden Tanrı, bir özne de değildir. Çünkü bir özne, kuvve iken arazlarıyla fiile geçerek meydana gelmiştir; bir özne, ârazları tarafından fiil haline getirilmiş bir durumdadır. Fakat Tanrı’da kuvvelik yoktur.³³

Tanrı, kendinde varlık olduğu için bir âraza sahip değildir. Ârazlar, gelip geçicidir. Eğer Tanrı’nın mükemmel varlık olduğunu söylüyorsak, onun özüne başka hiçbir şey de ilave edilemeyeceğini kabul etmek gerekir. Ayrıca özsel olan şey, ârazî olan şeye öncel olduğu için Tanrı’da âraz yoktur.³⁴

Ârazî olan bir şey, kuvveden fiile çıkmış ve madde ve formdan meydana gelmiş bir cisim demektir. Oysa Tanrı ne cisimdir, ne kuvve ve fiilden ne de madde ve formdan meydana gelmiştir. Tanrı’da maddenin varolması da imkansızdır. Çünkü öncelikle madde, kuvve halindedir. Fakat Tanrı, Aristoteles’in de belirttiği gibi kuvvesi olmayan ‘saf fiil’dir. Diğer taraftan madde ve formdan meydana gelen her şey, formunda iyilik ve mükemmelliği taşır. Bu yüzden maddenin formu paylaşması gibi, formdaki iyilik paylaşılır. Oysa en iyi (Tanrı), paylaşılmış bir iyilik değildir. Çünkü gerçek iyilik, paylaşılmış iyilikten öncedir. Bu yüzden Tanrı’nın madde ve formdan oluşması da imkansızdır.³⁵

Bu ifadeleriyle Aquinas, bunları söylerken, amacı, Tanrı’nın tek ve mükemmel varlık olduğunu ispatlamayı amaçlamaktadır. Tanrı’nın bir olduğu konusunda onun hiçbir şüphesi yoktur. Nitekim o, *Summa*’nın bir bölümüne de “Tanrı’nın Birliği” başlığını koymuştu.

32 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 3, A. 4.

33 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 2, A. 3.

34 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 3, A. 5.

35 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 3, A. 2. Her ne kadar Aquinas, Aristotelesçi bir terminoloji ve yöntemle Tanrı’nın birliğini ispatlamaya çalışsa da, savunduğu Tanrı tasavvurunun Aristoteles’ininkinden çok farklı olduğu unutulmamalıdır.

Ancak Tanrı'da bir olan, aynı şeyi ifade eden, Tanrı'nın varlığı, mahiyeti ve özüdür. Buna kısaca "Bir olan, Tanrı'nın özü ve cevheridir." diyebiliriz. Oysa Aquinas için Tanrı, şahıs olarak *bir* değildir. Onda üç ayrı şahıs vardır. O halde şimdi şu soruya cevap aramamız gerekir: "Tanrı'da bir öz ve üç şahsın olması ne anlama gelir?"

3. Tanrı'da Üç Şahıs Vardır

Basitliği gereği Tanrı'da bir öz vardır. Tanrı'da öz, mahiyet ve varlıkla aynı şeydir, ancak öz ve şahıs birbirinden farklıdır. Şahsiyetler Tanrı'nın ilişkileri ile ilgilidir ve Tanrı'nın ilişkileri ârâzîdir. Tanrı'da öz, üç şahsın formudur.³⁶ O halde Teslis, Tanrı'nın özünde değil, onun ilişkilerinde ortaya çıkar. Bir öz, nasıl üç şahsa sahip olur? Aquinas'a göre, gizli doktrin olmaksızın doğal akılla Teslisin ve Kutsal Şahıslar'ın anlaşılması mümkün değildir.³⁷

Teslis, bir öz'e sahip üç şahsı ifade eder. Bu üç şahıs, Tanrı'nın ilişkilerine göre üç şahıstır; örneğin, "Baba, üçtür." diyemeyiz. Tanrı, üç katlı (triplicity) da değildir, o, sadece, bir mahiyetin ilişkide olduğu şeylerde ortaya çıkan bir şahıstır.³⁸

Şimdi bu tek mahiyette, yani Tanrı'da üç şahıs bulunduğuna göre, bu şahıslar nelerdir ve nasıl ortaya çıkar? Bu şahıslar, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tur. Bu Kutsal Şahıslar'ın her biri, Tanrı'nın ilişkilerine göre diğerlerinden ayrılır. Aquinas ve genel olarak Katolik iman, Kutsal Şahıslar'ın her birinin çıkışının Tanrı'dan olduğuna inanır.³⁹

Tanrı'da birkaç şahıs vardır. Çünkü şahıs kelimesi, Tanrı'nın kutsal doğasında bulunan bir ilişkiyi ifade eder. Bu, üç cevher demek

36 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 39, A. 1. Şahsiyetin karşılığı olarak kullandığımız *persona* kelimesi, Latince aynı zamanda "maske" anlamına da gelir. Bu maske, her insandaki farklı kişilikleri ifade eder. Bu ilişkiler de öz'e ait şeyler değildir. Çünkü şahsiyetler ya da maskeler, insanların diğer insanlarla olan ilişkilerinin bir ürünüdür. Örneğin, bir insanın patronluk şahsiyeti, yanında çalıştırdığı işçilerle olan ilişkilerinden doğar. Aynı şekilde annelik şahsiyeti, bir kadının kendisine ait bir çocuğu olmasından yani çocuğu ile olan ilişkisinin sonucudur. Aquinas da buradan yola çıkarak şahsiyetteki çokluğun öz'deki ve Tanrı için onunla aynı şey demek olan mahiyettki birliği zedelemeyeceğini ileri sürer.

37 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 12, A. 4; P. 1, Q. 32, A. 1.

38 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 31, A. 1, 4.

39 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 27, A. 1.

değildir. Tanrı'da iyilik, ilim, kudret gibi mutlak/tam özellikler vardır. Bunlar, birbirine karşıt değildir ve hiçbiri diğerinden ayrılmaz. Bunlar Tanrı'da birkaç mevcut gerçeklikler olarak değil, birkaç şahıs olarak vardır. Böylesi özelliklerin çokluğu, Tanrı'daki şahısların çokluğunu ifade eder. Tanrı'nın tek ve basit olması, her türlü çokluğu dışarıda bırakır, fakat ilişkilerdeki çokluğu dışarıda bırakmaz. Çokluk cevherde değil, onun ilişkilerindedir. Tanrı'da her biri diğerinden ayrı üç türlü ilişki vardır. Bunlar Babalık, Oğulluk ve Kutsal Ruh olarak bulunur ve her şahıs ayrı bir ilişkiyi ifade eder.⁴⁰

Aquinas, bu görüşünü Augustine'den yaptığı alıntı ile destekler: "Baba'nın Oğul'un ve Kutsal Ruh'un bir özü vardır. Baba bir şey, Oğul başka bir şey, Kutsal Ruh başka bir şey değildir; fakat Baba bir şahıstır, Oğul başka bir şahıstır ve Kutsal Ruh başka bir şahıstır."⁴¹

Aquinas, Teslis'ten bahsederken iki hatadan sakınılması gerektiğini söyler: "Şahıslar hakkındaki Teslis'i bir cevher Teslisi ile yer değiştiren Arius'un hatası ile, özün birliğini şahıs birliği ile yer değiştiren Sabellius'un (ö. ?) hatası."⁴² Şahıslar, Tanrı'nın ilişki içinde bulunduğu süreci ifade etmesine rağmen, Arius ve Sabellius bunu, nedenden bir sonucun/etkinin meydana gelmesi olarak anlamışlar, Tanrı ve Şahısları birbirinden ayırmışlardı. Sabellius da Oğul'un Tanrı ile beraber olduğunu kabul etmiyordu; Oğul, Tanrı'dan çıkmıştı, ancak ondan farklıydı. Aquinas, İncil'in bunu yalanladığını söyler: "Oğul, kendi kendine bir şey yapamaz."⁴³ Baba, Oğul değildir, ancak Oğul, Baba'dan da ayrı değildir. Arius ve Sabellius, çıkışı (precession), harici bir eylem şeklinde anlar. Oysa çıkış, bir kez olmuş bitmiş bir şey değil, sürekli bir eylemi ifade eder. Çıkış, Tanrı'da bir süreçtir.⁴⁴ Arius ve Sabellius ile Aquinas'ın çıkış'a yükledikleri anlamlar farklıdır. Aquinas'ın görüşü, Katolik imanın ifadesidir.

Arius ve Sabellius'un görüşleri Kutsal Şahıslar'ın birbirinden ayrı olmasını gerektirir. Oysa Aquinas'a göre Kutsal Şahıslar'ın birbirinden ayrılması mümkün değildir. Çünkü bunu, üç ayrı şahsın ortak bir özü bulunmadığı düşüncesi takip eder, halbuki Tanrı ve Kutsal

40 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 30, A. 1-4.

41 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 31, A. 2.

42 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 31, A. 2.

43 *Yuhanna*, V.19.

44 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 27, A. 1.

Şahıslar hakkında ne söylenirse söylensin, bunlar öz'ün birliğine aykırı olamaz.⁴⁵

Aquinas, Teslis'in Tanrı'nın öz'ü ile değil, onun kutsal doğasına ait olan ilişkileri ile ilgili olduğunu kabul eder. Bu, üç cevher demek değildir. Ayrıca Teslis veya Kutsal Şahıslar Tanrı'nın amacı ile de ilgilidir. Her şahıs, bir amacı ifade eden isimdir.⁴⁶ Örneğin, Kutsal Ruh, Tanrı'nın sevgisinin diğer varlıklara yansımadır.

Bu incelikler, şahıs kelimesinde yatar. Şahıs, sadece rasyonel tabiattaki varlıklar için kullanılır.⁴⁷ Şimdi Aquinas'ın teslisinde şahısların ne anlama geldiğini böylece gördükten sonra, bu şahısların özelliklerini ele alalım.

4. Baba Oğul ve Kutsal Ruhun Şahısı

a. Baba'nın Şahısı

Babalık, Tanrı'nın kendisini her şeye kâdir Yaratan ve hayatın efendisi olarak tezahür ettirmesidir. O, Tanrı'nın kendinde aşkın doğasıdır⁴⁸ ve onun ulûhiyetini ve yaratıcılığını ifade eder. Tanrı, yaratıcı ve efendi olduğunda kendini böyle isimlendirir. Bu Teslis'in ve Hıristiyan itikadının ilk unsurudur. Ayrıca, Tanrı'nın Baba ismi, gökte ve yerde onun egemenliğini ifade eder.⁴⁹

Augustine "Baba, tüm ilahî varlığın ilkesidir" der.⁵⁰ Aquinas, buna dayanarak bir şey, bir şekilde başka bir şeyi türetmişse, onun ilke olarak isimlendirildiğini söyler. O zaman Baba, başka bir şeyi türettiği için ilkedir. O, Oğul'un ilkesidir (principle). Fakat "Baba, Oğul'un sebebidir (cause)." denemez. Çünkü ilke, sebepten daha geniş bir kuramdır.⁵¹ Baba, sebebin ötesinde bir şeydir.

45 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 36, A. 2.

46 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 29, A. 2, 3.

47 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 29, A. 1.

48 Michel, *Hıristiyan Tanrıbilimine Giriş*, s. 68.

49 *Matta*, VI.8-10 (... Babanız nelere ihtiyaç duyduğunuzu, siz ondan dilemeden önce bilir. Bunun için siz şöyle dua edin: Göklerdeki Babamız, adın kutsal kılınsın. Egemenliğin gelsin göklerde olduğu gibi yerlerde de senin istediğin olsun.)"

50 Augustine, *Trinity*, Christian Classics Ethereal Library (CCEL), Hazırlayan: Harry Plantinga, USA 2000 (Elektronik Metin), iv. 20.

51 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 31, A. 1.

Kutsal Şahıslar, Tanrı'nın evrenle olan ilişkilerini nitelendirmek için kullanılır. Ancak onlar sadece nitelendirici birer sözden (isimden) ibaret değildir. Şahıslar, gerçektir. Tanrı'dan, Oğul veya Kutsal Ruh diye bahsedildiğinde, bu ikisinin ilkesi olmasından dolayı, artık Tanrı'dan Baba diye bahsedilir. Bu yüzden Augustine ve Aquinas, çoğu zaman Tanrı ve Baba'yı aynı anlamda kullanırlar.⁵² Nitekim Baba, Kutsal Şahıslar içinde **birliği** temsil eder. Augustine bunu şöyle ifade eder: "Baba'da **birlik**, Oğul'da **eşitlik**, Kutsal Ruh'ta birlik ve eşitliğin **uyumu** vardır ve bu üçünün de tavırları, Baba'dan dolayı tamamen bir, Oğul'dan dolayı tamamen eşit ve Kutsal Ruh'tan dolayı tamamen uyumludur."⁵³ Buradan hareketle Baba, aynı zamanda, Tanrı'nın birliğinin bir sembolüdür.

b. Oğul'un Şahsı

Hıristiyan itikadında Oğul'un şahsı ile ilgili iki önemli tartışma vardır. Birincisi, Oğul'un ne kadar Tanrı, ne kadar insan olduğu veya onda insanî eksikliklerin bulunup bulunmadığıdır. İkincisi ise, Oğul'un çıkışının ne şekilde gerçekleştiğidir. Çıkış, çocuğun annesinden doğmasına benzer olarak bir nedenden etkinin meydana gelişi gibi mi, yoksa bir lambadan ışığın çıkması gibi, gerektiğinde ve kaynağa bağlı olarak ortaya çıkan bir şey midir?

Birincisine cevap olarak Aquinas, üç sebepten dolayı Tanrı'nın oğlunun bedeninde insanî eksikliklerin olduğunu söyler. Birincisi, insanlığın günahlarına kefil olmak için, Tanrı'nın oğlunun ete bürünerek dünyaya gelmesinden dolayıdır. Buna göre bir kimse başkalarının günahından dolayı, cezayı kendi üzerine alarak, diğer bir kişinin günahına kefil olmuştur. Fakat bu, yani, ölüm, açlık, susuzluk gibi bedensel eksiklikler, *Romalılarına Mektup* 5:12'deki "Günah, bir insan yoluyla, ölüm de günah yoluyla dünyaya girdi." ayetine göre dünyaya inmiş olan Adem'in günahının cezasıdır. Onun bu günahları üzerine alması, enkarnasyonun (Tanrı'nın ete bürünmesi, cisimleşmesi) sonucu açısından faydalıdır. İkincisi, enkarnasyona inanmaya sebep olduğu için önemlidir. Fakat insan doğası, sadece insanî

52 Örnek olarak bak. Augustine, *On Christian Doctrine*, Christian Classics Ethereal Library (CCEL), Hazırlayan: Harry Plantinga, USA 2000 (Elektronik Metin), iv. 7 (13).

53 Augustine, *On Christian Doctrine*, i.5 (5).

eksikliklere konu olması açısından, insanoğlu için bilinir olması sebebiyle, eğer Tanrı'nın Oğul'u, bu eksiklikler olmaksızın insan doğasını üslenirse, gerçek bir insan olamayacak ve hayali olacaktır. *Filipililere Mektup 2:7*'de de söylendiği gibi, "O, kendini boş kılarak (yüceliğinden soyunarak) bir kul şeklini aldı ve insan benzeyişinde doğdu. İnsan biçimine bürünmüş olarak ölüme, çarmıh üzerinde ölüme bile boyun eğip kendini alçalttı." Üçüncüsü bize, insanî zaaf ve eksikliklere karşı cesur bir şekilde dayanmak için bir örnek oldu. Bu yüzden *İbranililere Mektup 12:3*'te, "Yorulup cesaretinizi yitirmemek için günahkârların bunca karşı koymasına katlanmış olanı düşünün" denildi.⁵⁴ Buna göre bu eksikliklerin ilki, Tanrı'nın insanlar için kendini fedâ etmesini yani fedakarlığını, ikincisi O'nun insanın bedeninde bedenleştiğinin inandırıcılığını ve üçüncüsü de hayatın zorlukları karşısında sabrı ve katlanmayı ifade ediyor. Tüm zaâf ve eksikliklerine rağmen İsa, Tanrı'dır. Nitekim havariler İsa'ya zaman zaman Rab diye hitap ediyorlar ve ona Tanrı'nın ölümsüzlük niteliğini atfediyorlardı.⁵⁵

İkinci soruna gelince Aquinas'a göre Oğul, Baba'dan farklıdır. Çünkü Oğul, Kutsal mahiyetin başka bir tasavvurudur (suppositum). O, diğer bir şahıs, diğer bir hypostasistir. Yalnız Oğul, Baba'nın sure-

54 Aquinas, *Summa*, P. 3, Q. 14, A. 1. Özeld Aquinas'ın genelde Hıristiyan düşüncesinin enkarnasyon görüşünü iyi anlamak için, İslam düşüncesiyle mukayesesine ihtiyaç vardır. İslam düşüncesi, enkarnasyonu şiddetle reddeder. Nitekim Bakara Suresi 116'da "Tanrı çocuk edindi, dediler. Hâşâ O yücedir." buyurularak, Tanrı'nın cismânîleşmesi fikri reddedilmiştir. İslam düşüncesinde Tanrı-alem ilişkisi, Tanrı'nın sıfatlarıyla açıklanır ve bu sıfatların tezahürü, cismanî bir şey olarak değil, manevî, ruhanî bir şey olarak anlaşılır. İslam düşüncesinde, müşebbihe ve mücessime gibi Tanrı'nın sıfatlarına cismânîlik atfeden mezhepler vardır, ama bunlar, heterodoks görülerek şirkle itham edilirler. Bu konu ile ilgili daha genel bilgi için bakınız: Nadim Macit, *Kur'an'ın İnsan-Biçimci Dili*, Beyan yay., İstanbul 1996.

55 *Elçilerin İşleri*, I:6; II:31-34. "O ölümler diyarına terk edilmedi; bedeni çürümedi. Tanrı bu İsa Mesih'i ölümünden diriltti ve biz hepimiz bunun tanıklarıyız. O, tanrı'nın sağına yüceltilmiş, vaat edilen Kutsal Ruh'u Baba'dan almış ve şimdi gördüğünüz ve işittiğiniz gibi, bu Ruh'u üzerimize dökmüştür." Rab terimi, Yahudi düşüncesinde Yahudi çocuklarını eğiten din adamlarına verilen bir addir. Önceleri ayetteki ifadeler, İsa'nın Tanrı olduğu anlamında değil, terbiye eden, yetiştiren şeklinde anlaşılıyor olmasına rağmen, IV. yy.dan sonra Rab terimi bu anlamdan soyutlanarak "ilah" anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Gündüz, *age*, s. 236.

tindedir (image).⁵⁶ Her ne kadar şahıslar kendi başlarına olsalar da, Oğul'un çıkışı bir kez olmuş bitmiş bir şey değildir, aksine o, Tanrı'da ve onun ilişkilerinde bir süreci ifade eder.⁵⁷ Çünkü Kutsal Şahıslar, birdir ve tek cevhere sahiptir; Tanrı'dan tamamen ayrılmış olarak tasavvur edilemezler.

Tanrı'dan çıkan Oğul'un özellikleri nelerdir? Oğul, Tanrı'dan zeka şeklinde Kelam olarak türer.⁵⁸ Ona üç isim isnat edilir: Oğul, Kelam ve Temessül/Suret (İmage). Onun başka özellikleri de vardır. Örneğin, Oğul, Tanrı ve insanın uzlaştırıcısıdır (Mediator).⁵⁹ Ancak Tanrısallık en çok Kelam ve Suret'te tezahür eder. Oğul fikri, Baba fikrinden çıkmıştır. Bu yüzden sadece Kelam ve Temessül hakkında konuşmak gerekir.⁶⁰

Augustine şöyle diyor: "Biz Kelam olarak sadece Oğul'u anlarız."⁶¹ Gerçek anlamda Tanrı'ya Kelam denmesi, şahıslarla ilgili bir kullanımdır ve Kelam, Oğul'un şahsının özel ismidir. Çünkü o, zihinden çıkan bir suduru (emanation) ifade eder. Zihin suduru vasıtasıyla Tanrı'dan çıkan şahıs, Oğul olarak isimlendirilir. Aynı zamanda o, çıkış (precession) ve doğuştur (generation). Oğul bu şekliyle Tanrı'nın kelamıdır.

Genel olarak Müslüman algılayışı, İsa'nın Hıristiyanlar açısından da bir peygamber olduğudur. Oysa genel olarak Hıristiyan itikadına göre İsa, Yahudilerin Kralı⁶², Tanrı'nın Oğul'u, vahiy ve Tanrı'dır; bir peygamber değildir. Nitekim Yeni Ahit'te "Gördüğünüz kişi peygamberden de üstündür."⁶³ denilmektedir.

56 Augustine, *Trinity*, vi.2; Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 31, A. 2.

57 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 27, A. 1.

58 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 36, A. 2.

59 Augustine, *City of God*, ix.15; Aquinas, *Summa*, P. 3, Q. 26, A. 2.

60 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 34, A. 1.

61 Augustine, *Trinity*, vi.11.

62 "Pilatus, ona 'sen Yahudilerin kralı mısın' diye sordu. İsa ona 'söylediğin gibidir' cevabını verdi. *Markos*, XV:2.

63 "Matta, XI: 9. İslam düşüncesinde İsa'ya yüklenen anlam çok farklıdır. Onun babasız dünyaya geldiği, Allah'ın Kelam'ı olduğu (Al-i İmran, 3/45) ve öldürülmeyip gökyüzüne çıkarıldığı (Nisa, 4/158) kabul edilse de, ona Tanrılık atfetmek kafirce kabul edilir. "Allah'a göre İsa'nın durumu Adem'in durumu gibidir." Al-i İmran, 59; "Ey Kitap ehli, dininizde taşkınlık etmeyin ve Allah hakkında gerçek olmayan şeyleri söylemeyin! Meryem oğlu İsa Mesih, sadece

c. Kutsal Ruh

Katolik imanı savunurken Kilise Babaları arasındaki en büyük tartışma, Kutsal Ruh'un mahiyeti ile ilgiliydi. Daha da öteye doktrinel Katolizm öncesi Kilise Babaları da aynı tartışmayı yapıyorlardı. Kutsal Ruh, sadece Baba veya Oğul'dan mı, yoksa her ikisinden mi türemiştir? Dionysius'a (200-265) göre vahyin bize bildirdiği şeyler istisna, Tanrı'nın cevheri ile ilgili söylenen hiçbir şeyi dikkate almamalıyız. Kitab-ı Mukaddes, Kutsal Ruh'un Oğul'dan türediğine dair bize bir şey söylememiştir. Ancak bize onun Baba'dan çıktığını söyler: "Baba'dan çıkan hakikatin ruhu..."⁶⁴.

Athanasius'a göre Kutsal Ruh, Baba ve Oğul'dan türemiştir; yapılmış, yaratılmış, doğrulmuş değil, sadece türemiştir. Aquinas, bu iki görüşe de katılmaz ve onun Oğul'dan çıktığını iddia eder. Oğul'un Tanrı'dan zeka şeklinde Kelam olarak türemesi gibi, Kutsal Ruh da Tanrı'dan irade şeklinde Sevgi olarak türer. Ona göre Sevgi, bir Kelam'dan türemelidir, Kelam da Oğul'dur. Kutsal Ruh, doğrudan Baba'dan çıkmıştır; o, Oğul vasıtasıyla Baba'dan çıkmıştır.⁶⁵ Kısacası Aquinas'a göre Oğul, Baba'dan, Kutsal Ruh ise Oğul'dan çıkmıştır.

Grek düşünürleri genellikle, Kutsal Ruh'un hem Baba'nın hem de Oğul'un temessülü/sureti (image) olduğunu söylerler. Fakat Latin düşünürler temessül ismini yalnız Oğul'a atfederler. Aquinas ise Kutsal Ruh'un ne Baba ne de Oğul'un temessülü olduğunu kabul eder. Kutsal Ruh bir temessül şeklinde değildir. Baba ve Oğul, Kutsal Ruh'un ilkesidir. Gerçi Kutsal Ruh'ta Baba ve Oğul'un doğası vardır. Fakat yine de bunun doğuş olduğu söylenemez. Çünkü onun Tanrı'dan çıkışı öz'sel değil, ârazîdir; o, sevgi olarak çıkmıştır⁶⁶.

Kutsal Ruh, Sevgi ve Lütuf olarak isimlendirilir. Kutsal Ruh, i-

Allah'ın elçisi, O'nun Meryem'e attığı kelimesi ve O'ndan bir ruhtur. Allah'a ve elçilerine inanın, (Allah) "Üçtür" demeyin. Kendi yararınıza olarak buna son verin. Çünkü Allah, yalnız bir tek Tanrı'dır. Hâşâ O, çocuk sahibi olmaktan yücedir..." Nisâ, 4/171; "Allah, Meryem oğlu Mesih'tir, diyenler küfre gitmiştir..." Mâide, 5/17, 72; bkz. Tevbe, 9/30-1.

64 Yuhanna, XV: 26; Aquinas, P.1, Q. 36, A. 2.

65 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 36, A. 2.

66 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 36, A. 4; P. 1, Q. 35, A. 2.

lahî bir şahsın ismidir. O, Kutsal Şahsın sevgi şeklinde çıkışıdır.⁶⁷ *Elçilerin İşleri*'nde "... Tövbe edin, her biriniz İsa Mesih'in adıyla vaf-tiz olunuz. Böylece günahlarınız bağışlanacak ve Kutsal Ruh armağanını alacaksınız."⁶⁸ sözlerinde ifade edildiği gibi, o iman edenlere Tanrı'nın bağışıdır ve her inananda Tanrı, Kutsal Ruh olarak **tecessüm** eder.

Sonuç

Thomas Aquinas'ın Tanrı anlayışına politeizm demek güçtür. O, Tanrı'nın birliğini ispatlamak için büyük oranda Aristoteles'in kavramlarına başvurur. Tanrı, basittir ve O'nda bölünme kabul edilemez. Tanrı'nın tek ve basit olması, her türlü çokluğu dışarıda bırakır, fakat ilişkilerdeki çokluğu dışarıda bırakmaz. Çokluk, cevherde değil, onun ilişkilerindedir. Böyle olduğu için Tanrı için varlık-mahiyet ayrımından da bahsedilemez, dolayısıyla Tanrı'yı, bir türe aitmiş gibi de tasarlayamayız. O halde Tanrı'nın üç olmasından bahsetmek, kafircedir. Ancak Tanrı'da bir olan, onun öz'ü ve cevheridir. Cevher itibarıyla bir olan varlığa, farklı isimlerin verilemeyeceği söylenemez. İlişkilerini tanımlamak için biz Tanrı'ya birçok isimler verebiliriz, ancak tüm bu isimleri, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh tasnifi içinde değerlendiriliriz. Çünkü bunlar, Tanrı'nın en çok yansıyan özellikleridir.

Buna göre Teslis, Tanrı'da çokluğu değil, O'nun kutsal doğasında bulunan bir ilişkiyi ifade eder. Daha önce yaptığımız monoteizm tanımından hareketle, Aquinas'ın veya daha geniş ifadeyle Katolik imanın bir politeizm olduğunu söylemek güçtür. Çünkü bu düşüncede Tanrı, kainatın yaratıcısı ve efendisi olan, tüm gücü, akli ve iyiliği kendisinde barındıran, iyiliği mükafatlandıran, kötülüğü cezalandıran mutluluğumuzun kaynağı olan **bir tek sonsuz üstün varlıktır**.

Bu düşüncede anlaşılması güç yönler de vardır. Aquinas, Teslis'in Tanrı'nın kutsal doğasında bulunan ilişkileri ifade ettiğini ve Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un bu ilişkilere bağlı isimlendirmeler olduğunu iddia etmesine rağmen, o, bunları sadece bir isimden ibaret metaforlar olarak görmez; bunlar, bir gerçekliğe de sahiptirler. Oysa

67 Aquinas, *Summa*, P. 1, Q. 36, A. 1, 2.

68 *Elçilerin İşleri*, II.38. Kur'an-ı Kerim'de Ruh'ul-Kudüs, Cebrail olarak kabul edilir. Bakara, 87, 253.

bu, üç ayrı gerçekliğin kabulü demektir. Nitekim **Tanrı'nın bedenleşmesi** de bu gerçekliği ifade etmek için kullanılır. Bu fikrin tutarlılığını savunmak, güçtür.

İlk dönem İsa-Masih tasavvuru ile Kilise Babalarının tasavvurları arasındaki farklılık da izah edilebilir değildir. Giriş kısmında da ifade ettiğimiz gibi Tanrı'nın şahıslarda bedenleştiği fikri, sonradan ortaya çıkmıştır. Aquinas, ilahî bir dindeki bu köklü değişimin nedenini de izah etmemiştir. Oysa bu, izaha en çok muhtaç düşüncelerden biridir.⁶⁹

Şahısların ezeli ve ebedî olması problemine gelince Aquinas, tutarlı bir açıklama getirmiştir. O, bunları Tanrı'da ezeli ve ebedî bir özellik olarak kabul eder; bunu da Tanrı'da bir değişimin kabul edilemeyeceği fikri ile temellendirir.

Önermeler

1. Thomas Aquinas, monoteist bir Tanrı tasavvuruna sahiptir.
2. Teslis Tanrı'nın kutsal doğasında bulunan bir ilişkiyi ifade eder.
3. Şahıslar, Tanrı'nın isimleri olmasına rağmen bunlar, metaforik değildir; onlar, bir gerçekliğe sahiptir.
4. Aquinas açısından "Tanrı üçtür." demek yerine, "Tanrı'da üçlük vardır." demek daha doğrudur.
5. Aquinas'a göre Tanrı'nın kudretinden bahsedilecekse O, Baba; kelimandan ve inayetinden bahsedilecekse Oğul ve sevgisinden bahsedilecekse Kutsal Ruh ismini alır.

Özet

Thomas Aquinas, Hıristiyan imanının dayandığı iki unsurdan bahseder: felsefe ve gizli doktrin. Tanrı'nın varlığı birliği, iyiliği, ezeli ve ebedi oluşu, felsefenin konusudur, fakat teslis (Kutsal Şahıslar) gizli doktrin konusudur. Aquinas, birincileri Aristoteles felsefesine dayandırmaya çalışır; ikinciler ise açıklama (Hıristiyan vahyi) ve akıl ile aydınlanır. Aquinas'a göre Tanrı birdir, fakat onun ilişkilerinde üçlük vardır, buradan hareketle "Tanrı üçtür." demek küfürdür.

69 Nitekim Kuran-ı Kerim'in Hıristiyanlığa yönelik en ağır eleştirileri, bu noktada yoğunlaşır. Kuran, Hz. İsa'ya Tanrılık atfedilmesini ve Tanrı'nın bedenleşmesi fikrini, küfür olarak niteler. Bu konu ile ilgili Kuran-ı Kerim ayetleri: Bakara, 2/116; Al-i İmran, 3/71; Mâide, 5/14, 17, 72, 73 (Allah, üçün üçüncüsüdür, diyenler elbette kafir olmuşlardır. Oysa yalnız bir tek Tanrı vardır...), Maide, 5/75, 116; Tevbe, 9/30, 31.

Kaynakça

- Aiken, Charles F., "Monotheism" md., *The Catholic Encyclopedia, Volume X*, <http://www.newadvent.org/cathen/10499a.htm>
- Aquinas, Thomas, *Summa Theologica*, Translated by Fathers of the English Dominican Province, Sheed & Ward, London 1981.
- Armstrong, Karen, *Tanrının Tarihi*, Ayraç yay., çev.: O. Özel, H. Koyukan, K. Emiroğlu, Ankara 1999.
- Athanasius, "Deposition of Arius", *Select Works and Letters*, Christian Classics Ethereal Library (CCEL), Hazırlayan: Harry Plantinga, USA, 2000 (Elektronik Metin).
- Augustine, Aurelius, *City of God*, Christian Classics Ethereal Library (CCEL), Hazırlayan: Harry Plantinga, USA 2000 (Elektronik Metin).
- Augustine, Aurelius, *İtiraflar*, çev.: Dominik Pamir, Kaknüs Yay., İstanbul 1999.
- Augustine, Aurelius, *On Christian Doctrine*, Christian Classics Ethereal Library (CCEL), Hazırlayan: Harry Plantinga, USA 2000 (Elektronik Metin).
- Augustine, Aurelius, *Trinity*, Christian Classics Ethereal Library (CCEL), Hazırlayan: Harry Plantinga, USA 2000 (Elektronik Metin).
- Aydın, Mahmut, "Yahudi Bir Peygamberden Gentile Tanrıya: İsa'nın Tanrısallaştırılma Süreci", *İslâmiyât Dergisi*, c. 3, sayı: 4, Ankara 2000.
- Aydın, Mahmut, *İsa Tanrı mı İnsan mı*, İz Yayıncılık, İstanbul 2002.
- Aydın, Mahmut, *Tarihsel İsa*, Ankara Okulu, Ankara 2002.
- Aydın, Mehmet, *Hristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, Selçuk Üniv. Yay., Konya 1991.
- Aydın, Mehmet, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, TDV yay., Ankara 1995.
- Copleston, Frederick C., *Medieval Philosophy*, Harper Torcbooks, New York 1961.
- Cross, Colin, *Who was Jesus*, Barnes&Noble Books, New York 1993.
- Çotuksöken, Betül- Babür, Saffet, *Ortaçağda Felsefe*, Kabalıcı yay., İstanbul 1993.
- Michel, Thomas, *Hristiyan Tanrıbilimine Giriş*, Ohan Basımevi, İstanbul 1992.
- Diğer Kaynaklar**
- Freud, Sigmund, *Hz. Musa ve Tektanrıcılık*, Çev.: Kamuran Şipal, Bağlam yay., İstanbul 1987.
- Gündüz, Şinasi, *Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı*, Ankara Okulu, Ankara 2001.
- Houtin, Albert, "Hristiyanlığın Kısa Tarihi", çev: Abdurrahman Küçük.
- Jomier, J., *İsa Mesihin Hayatı*, St. Antuan Kilisesi, İstanbul 1984.
- Kılıç, Recep, *Batı Düşüncesinde Vahiy*, Ankara 2001.
- Küken, Gülnihal, *İbni Rüşd ve St. Thomas Aquinas Felsefelerinin Karşılaştırılması*, Alfa yay., İstanbul 1996.
- Macit, Nadim, *Kuran'ın İnsan-Biçimci Dili*, Beyan yay., İstanbul 1996.
- Madrigal, Carlos, *Üç Tanrı mı Tek Tanrı mı*, Bütün Dünya Kitaplığı, İstanbul 2002.
- Mears, Henrietta C., *What the Bible is all about*, Regal Books, California 1998.
- Pailin, David A., *Groundwork of Philosophy of Religion*, Epworth Press, London 1986.
- Reçber, Mehmet Said, "Swinburne'ün Teslis Felsefesi", *İslâmiyât Dergisi*, c. 3, sayı: 4, Ankara 2000.
- Uslu, Ferit, *İmanı Temellendirme Sorunu*, (basılmamış doktora tezi), Ankara Üni. Sos. Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002.
- Weigall, Arthur, *Hristiyanlığımızdaki Putperestlik*, Ozan Yayıncılık, İstanbul 2002.